

Z historie restaurování knih a rekondice Mattioliho Herbáře^[1]

Tomáš Bárta Pražák
Národní muzeum, Knihovna Národního muzea

KLÍČOVÁ SLOVA	dějiny restaurování – restaurování knih – Pietro Andrea Mattioli – herbář – staré tisky
KEY WORDS	history of restoration – restoration of books – Pietro Andrea Mattioli – herbarium – old prints

FROM THE HISTORY OF BOOK RESTORATION AND RENOVATION OF MATTIOLI’S HERBARIUM

The article is a short excursion into the history of book restoration in the Czech lands before 1900. Above all, several evidenced restoration treatments dating to the 16th century are pointed out. Then, the focus shifts to one of the volumes of Mattioli’s Herbarium from the collection of the National Museum Library that carries traces of numerous repairs from the period between the 18th and 20th centuries where we can identify who carried out the treatments; therefore, we are able to demonstrate different approaches in the individual periods. It is not a general study but a minor probe into the issues with the aim to motivate further research in this field.

1 | V článku jsou použity fotokopie folií 289, 300, 360r, 399r a 432r ze starého tisku Pietro Andrea Mattioli, *Herbář aneb Bylinář Wysoce včeného a wznesseného P. Doktora Petra Ondřege Mathiola, nynj zase přehlédnutý, a mnohými pěknými nowými Figûrami, též y vžitečnými Lékařstwými s obzwłásstnj pilností rozhogněný a sprawený: Skrze Joachyma Kameraria, w slawném Ržjssském Městě Norumberce Lékaře a Doktora: Z Německého pak gazyku w Český přeložený Od Adama Hubera z Rysnbachu, D. Danyele Adama z Weleslawjna. Nazad sprawena gsau hogná Registra bylin w rozličných gazycích, ano y neduhů lidských a Lékařstwj proti nim vžitečných*, Praha 1596, Národní muzeum, Knihovna Národního muzea, Staré tisky, sign. 28 A 1c.

2 | Srov. Jindřich Marek, heslo Kodex (rukopisná kniha), *Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku*, [https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Kodex_\(rukopisná_kniha\)](https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Kodex_(rukopisná_kniha)), vyhledáno 9. 5. 2022.

3 | Jindřich Marek – Michal Dragoun, heslo Skriptorium, *Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku*, <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Skriptorium>, vyhledáno 9. 5. 2022. – Petr Voit, heslo Knihvazač (tištěná kniha), *Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku*, [https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Knihvazač_\(tištěná_kniha\)](https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Knihvazač_(tištěná_kniha)), vyhledáno 9. 5. 2022.

4 | Milena Vaníšová, *Historický vývoj oboru Konzervátorství restaurátorství papírových dokumentů a knižní vazby, používaných metod a vzdělávacích institucí v Československu a České republice* (diplomová práce), Ateliér restaurování a konzervování papíru, knižní vazby a dokumentů FRUPCE, Litomyšl 2018, s. 28 a 151.

5 | Vaníšová ve své práci například opomíjí nezanedbatelný vliv Společnosti vlasteneckých přátel umění vzniklé v roce 1796, která pečovala i o vzácné archivní a knihovní fondy, případně zřejmý zájem o zachovávání písemných památek z let 1892–1894 prosazovaný poslancem Říšské rady Karlem Adámkem (1840–1918) aj. Srov. Jaroslav Haasz, Ochrana památek a starožitností u nás, *Český lid* III, 1894, s. 177–178 a 366–375. – Aneta Štěpánková, *Právní regulace památkové péče* (diplomová práce), Katedra dějin státu a práva PrFMU, Brno 2017, s. 17–18. Dále je zarážející, že pominula například informaci o zadávání knihařských prací (jako bylo opatřování nových vazeb) v rámci roudnické lobkowiczké knihovny na základě účetního materiálu ze 17. století nebo i snahu o zlepšení ochrany a péče samotného knihovního fondu v období 1777–1797, jak ostatně připomíná i Alena Richterová, na kterou se Vaníšová odkazuje. Srov. Alena Richterová, *Vývoj roudnické lobkovické knihovny (na základě průzkumu archivních pramenů)*, Praha 1989, s. 35, 53–54 a 71–75.

6 | Barbora A. Hřebíčková, *Recepty starých mistrů, aneb, Mališské postupy středověku*, Brno 2017, s. 115.

7 | Ibidem, s. 107.

8 | Ibidem, s. 115.

Historie restaurování knih je neodmyslitelně spjata s prvními knihvazači. Lze tak předpokládat, že obecně za první restaurátory (resp. konzervátory) knih se s nadsázkou mohou označit knihvazači z 1. až 2. století. Z téže doby pocházejí zatím nejstarší pozůstatky kodexů z Egypta.^[2] V případě české provenience lze první knihvazače hledat při skriptoriích klášterů (za nejstarší skriptorium se s vysokou pravděpodobností považuje v současné době to při Břevnovském klášteře, které fungovalo již v polovině 11. století).^[3] Pohybujeme se však v oblasti spekulací, jelikož z břevnovského skriptoria prozatím nejsou známy záznamy o konzervačních pracích přinejmenším v podobě donačních či účetních zápisů. Podle dosavadního stavu poznání jsou známy pouze písemné zmínky až z mladší doby. Milena Vaníšová k této problematice ve své diplomové práci k historii konzervování a restaurování připomíná rok 1797 a spojuje ho s pražským knihařem Karlem Šťastným. Bohužel tento rok zároveň nešťastně připisuje i k prvním konzervačním zásahům,^[4] s čímž nelze jednoznačně souhlasit. Ostatně celkový historický vývoj před rokem 1900 je v práci líčen poměrně vágně.^[5] Pravdou je, že lze dohledat písemné doklady i staršího data.

V následujícím textu se tedy pokusím revidovat tyto informace a zároveň představit jeden z exemplářů Herbáře Pietra Andrey Mattioliho (1501–1577) ze sbírek Knihovny Národního muzea, který nese známky opakovaných oprav v časovém období od 18. do 20. století, u nichž jsou známi konkrétní realizátoři zásahů a lze v tomto případě i demonstrovat rozdílné přístupy v průběhu času. S ohledem na tyto rekurentní zásahy byl zvolen i termín rekondice v názvu tohoto příspěvku, který by je mohl nejlépe vystihovat. Nutno upozornit, že předkládaný příspěvek je pouze krátkým exkurzem do historie restaurování knih na českém území do 19. století a nejedná se o komplexní studii, ale spíše o drobnou sondu, jež by měla motivovat další výzkum v této oblasti.

Exkurz do historie restaurování knih

Za starší písemnosti, které mohou dokládat praxi s určitou opatrností označovanou za restaurování, lze pokládat některé pozdně středověké příručky zahrnující i vybrané postupy prací s papírem či pergamenem. V rukopise z roku 1422 připomínaném jako *Questo libro et ne di Simone de Monte Dante* (...) je například popsán postup na odstranění písma z pergamenu bez užití „škrabacího želízka“, ale s použitím citronové šťávy.^[6] Jehan Le Bégue (1368–1457) v práci *Experimenta de coloribus* z roku 1431 pro změnu uvádí postup na odstranění nežádoucího písma z papíru prostřednictvím destilátu ze sanytru a římského vitriolu.^[7] Uvedené metody lze jistě primárně chápat jako recepty pro korektury či recyklaci, ale můžeme o nich samozřejmě uvažovat i jako o prekurzoru metody čištění. Naopak za postup, který je svou povahou bližší dnešnímu pojetí restaurování, je možné pokládat návod na čištění inkoustových skvrn a špíny na papíře uvedený v práci *Pictoria, sculptoria et subalternarum artium* z roku 1620 od Theodora Turqueta de Mayernea (1573–1655).^[8] De Mayerne dokonce neopomíjí ani zkoušku čistícího prostředku na vybraném vzorku.

Ovšem pokud jde zatím o první prokazatelný a písemně doložený restaurátorský zásah, připomeňme pamětní záznam o nálezu z první poloviny 16. století, a to *Ročovského graduálu* vytvořeného ve 14. století, který je v současné době uložen ve Státním okresním archivu Louny a „nalezen byl ve vsi Oulovicích v nějakém hliništi a obnoven“.^[9] Opravu zaznamenává i bilingvní zápis v samotném graduálu v latinském i českém jazyce. Vlastní oprava graduálu pak souvisí s obnovením Ročovského kláštera s finanční podporou Václava Bezdružického z Kolovrat (1457–1536 až 1539) a jeho bratra Jiřího († 1526 nebo 1528) a je datována do roku 1521. Další opravy jsou pak písemně doloženy v roce 1689 a inicioval je František Karel Libštejnský z Kolovrat (1620–1700).^[10] V případě těchto oprav iniciovaných Kolovraty je zřejmý primární zájem o rodovou reprezentaci.^[11] Do 16. století je také datována oprava v *České nedělní postile* Jana Husa z 15. století, která je uložena v Národní knihovně v Praze (sign. XVII A 11) a jsou v ní zřejmá doplnění celých stránek a chybějícího textu.^[12] Z mladších zásahů lze dále připomenout opravy ze 17. století v podobě doplnění chybějící části pergamenu v *Novém zákoně Inářském* z poloviny 15. století, který je uložen ve Studijní a vědecké knihovně Plzeňského kraje (sign. 21 A 35). Stáří oprav v Inářském Novém zákoně může pouze orientačně datovat rukopisná vlastnická poznámka táboorského augustiniánského kláštera napsaná na doplněné části pergamenu prvního folia,^[13] který byl po vizuální stránce fixován pojivem na bázi klišu. V relaci k výše psanému jistě stojí za připomenutí také *Graduál Magdalény od Zlaté hvězdy* z roku 1576, uložený v Národní knihovně v Praze (sign. XVII A 41), který měl být obnoven a převázán v roce 1646 literátským bratrstvem při kostelu sv. Havla na Starém Městě pražském. Nutno však podotknout, že zde šlo zřejmě především o cenzorský protiutrakvistický zásah související s převazbou.^[14] Analogický přístup je zřejmý i u *Graduálu literátů u sv. Havla v Starém Městě pražském*, uloženého tamtéž (sign. XVII B 19).^[15]

Mattioliho Herbář – sign. 28 A 1c

Podobné zápisy lze nalézt i v dalších knihách, například v českém vydání Mattioliho Herbáře z roku 1596, který je součástí sbírek Oddělení rukopisů a starých tisků Knihovny Národního muzea v Praze pod signaturou 28 A 1c a ve kterém se nachází provenienční zápis z roku 1746: *„Jest opraven tento Herbář v roce 1746 z nákladu pana Václava Šönneka, ten čas hejtmana na panství Schönfeldovským v Nasavrkách. Opravoval Tadeáš Vodzelka“*.^[16] Vyskytují se však i jednodušší zápisy o obnovení k určitému datu. Příkladem může být inkunábule německé bible vydané roku 1483 Antonem Kobergerem (asi 1440–1513) v Norimberku uložená v Knihovně Národního muzea (sign. 69 A 9), ve které se na zadním přیدهšti nachází poznámka: *„Renovatus liber anno 1755, 5. octobris“*.^[17]

Herbář aneb Bylinář Pietra Andrey Mattioliho ve druhém vydání z roku 1596 je českým překladem z německého originálu. Herbář byl vytištěn na Starém Městě pražském na náklad Daniela Adama z Veleslavína (1546–1599) a Václava Trejtlara z Krošvic (asi 1562–1606). Tisk má

9 | František Štědrý, Ročov. Klášter augustiniův obutých čili poustevníků, *Sborník historického kroužku. Časopis historický* XXIV, 1923, s. 21.

10 | Viz Štědrý (pozn. 9). – Bohumil Matějka, Graduál kláštera v Ročově, *Časopis společnosti přátel starožitností českých v Praze* II, 1894, č. 4, s. 106. Srov. Ročovský graduál, 14. stol., Státní oblastní archiv v Litoměřicích – Státní okresní archiv Louny, Graduál kláštera augustiniánů v Ročově.

11 | K rodové reprezentaci více např. Martin Nodl – Martin Wihoda (ed.), *Šlechta, moc a reprezentace ve středověku*, Praha 2007. – Šimůnek Robert, *Reprezentace české středověké šlechty*, Praha 2013. – Michal Šronek, *Zbožnost, účelnost, reprezentace*, České Budějovice 2020.

12 | Josef Truhlář, *Katalog českých rukopisů c. k. veřejné a univerzitní knihovny pražské*, Praha 1906, s. 5. Srov. Jan Hus: Česká nedělní postila (Vyloženie svatých čtení nedělních), 15. stol., Národní knihovna České republiky, sign. XVII A 11, fol. 314(313)–315(314).

13 | Stanislav Petr, Český Nový zákon z knihovny augustiniánského kláštera ve Lnářích, *Studie o rukopisech* XXVI, 1987–1988, s. 76. Srov. Nový zákon Inářský. 1. pol. 15. stol., Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje, sign. 21 A 35, fol. 1.

14 | Viz Truhlář (pozn. 12), s. 18. Srov. Graduál Magdalény od Zlaté Hvězdy (literátů u sv. Havla), 1576, Národní knihovna České republiky, sign. XVII A 41, fol. 415r.

15 | Viz Truhlář (pozn. 12), s. 27. Srov. Graduál kostela sv. Havla na Starém Městě pražském, 16. stol., Národní knihovna České republiky, sign. XVII B 19, fol. 1lr.

16 | Mattioli (pozn. 1).

17 | Biblia germanica, 1483, Národní muzeum, Knihovna Národního muzea, Staré tisky, sign. 69 A 9.

18 | Všeobecné informace k herbářům jsou k dispozici pod číslem knihopisu K05417 v online databázi *Knihopis – soupis českojazyčných tisků do r. 1800*, https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_num=ber=000007541&local_base=KPS, vyhledáno 9. 5. 2022.

19 | První české vydání Mattioliho herbáře vyšlo v roce 1562 a také v tomto případě je evidováno několik desítek dochovaných exemplářů. Míra dochování obou vydání svědčí o větších nákladech, které se rozprodávaly v průběhu následujících let i desetiletí. Navíc v případě vydání z roku 1596 se jedná o poslední známý počin tohoto druhu v českém jazyce, který během následujících více než dvou staletí nebyl zcela nahrazen. Srov. K05416, *Knihopis – soupis českojazyčných tisků do r. 1800*, https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_num=ber=000009577&local_base=KPS, vyhledáno 9. 12. 2022. – Petr Voit, heslo Herbář (tištěná kniha), *Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku*, [https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Herbář_\(tištěná_kniha\)](https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Herbář_(tištěná_kniha)), vyhledáno 9. 12. 2022.

20 | Srov. Mattioli (pozn. 1). – Idem, Národní muzeum, Knihovna Národního muzea, Staré tisky sign. 28 A 1a a 28 A 1b. – Idem, Národní knihovna České republiky, sign. 54 A 1 a 54 A 59.

21 | Tadeáš Vodzelka s největší pravděpodobností ani nebyl řemeslem knihař, ale působil jako kantor při Trhové Kamenici. Srov. Žádosti poddaných a jejich vyřízení, 1740–1743, Státní oblastní archiv v Hradci Králové – Archivní oddělení Zámorsk, fond Velkostatek Nasavrky, inv. č. 121.

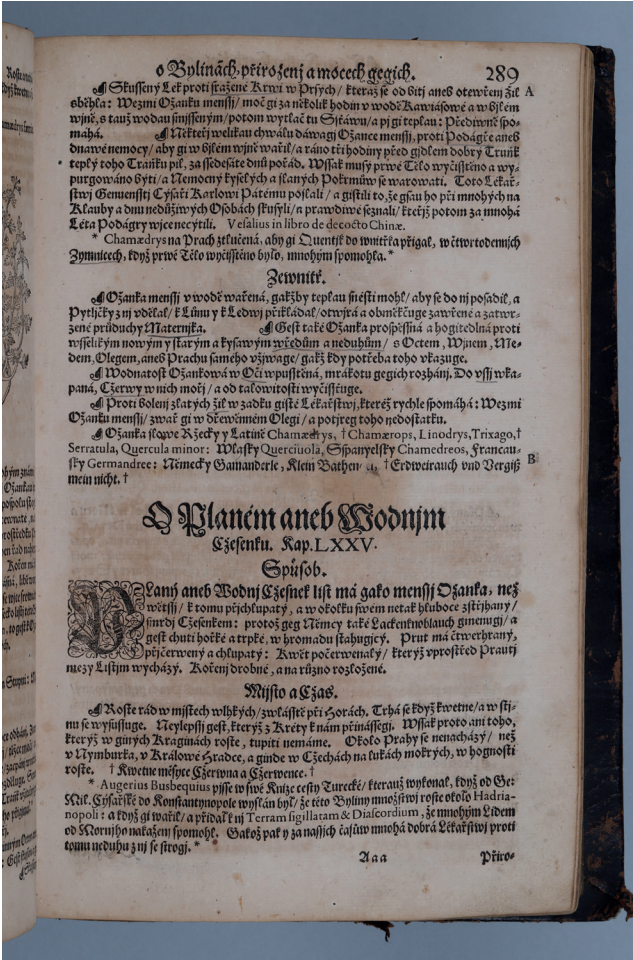
standardně 557 listů (476 číslovaných a 81 nečíslovaných). Mimo hlavního textu je doplněn řadou dedikací významným osobnostem: Ferdinandu I. Habsburskému (1503–1564), Maxmiliánu II. (1527–1576), Karlu II. Štýrskému (1540–1590), Ferdinandu II. Tyrolskému (1529–1595), Adamu II. z Hradce (1549–1596) či Petru Vokovi z Rožmberka (1539–1611).^[18]

V současné době je jen v České republice evidováno několik desítek exemplářů. Vysokou míru dochování lze vysvětlovat značnou popularitou tohoto díla a v případě českého překladu to podtrhuje mimo jiné i fakt, že se tento výtisk herbáře zachoval také v řadě zahraničních knihoven. Eviduje ho například Britská knihovna v Londýně (Anglie), Univerzitní knihovna v Debrecínu (Maďarsko), Knihovna Christiana Weiseho v Žitavě (Německo), Královská knihovna ve Stockholmu (Švédsko), Knihovna Lvovské národní univerzity Ivana Franka (Ukrajina) a mnoho dalších.^[19]

V Knihovně národního muzea při Oddělení rukopisů a starých tisků je evidováno na 7 exemplářů pod signaturami 16 A 5, 28 A 1a–d, 28 A 7 a Dušek 77. Jako nejzajímavější se jeví exemplář se signaturou 28 A 1c, ve kterém se setkávají přinejmenším tři etapy restaurátor-ských zásahů, jež se místy dokonce prolínají. O dvou etapách jsou navíc i dobové písemné záznamy. První je z roku 1746 a souvisí se zásahem provedeným výše zmíněným Tadeášem Vodzelkou a druhá z roku 1869 od Karla Červenky, kdy opravy inicioval pravděpodobně Fr. L. Procházka, který v té době podle všeho knihu vlastnil. V knize je posledně jmenovaný zásah zaznamenán zápisem v podobě: *„Opisoval a opravoval tento Herbář K. Červenka v Hlinsku v měsíci červnu léta Páně 1869.“* a podpis „ČKarel“. Třetí etapu oprav z počátku 20. století má na svědomí snad Edward Šíma, který se pouze podepsal na předsádce nové vazby. Bohužel nelze jednoznačně určit, jaké všechny opravy byly provedeny v jednotlivých etapách, orientačně to je možné pouze u oprav dokladovaných záznamy v knize.

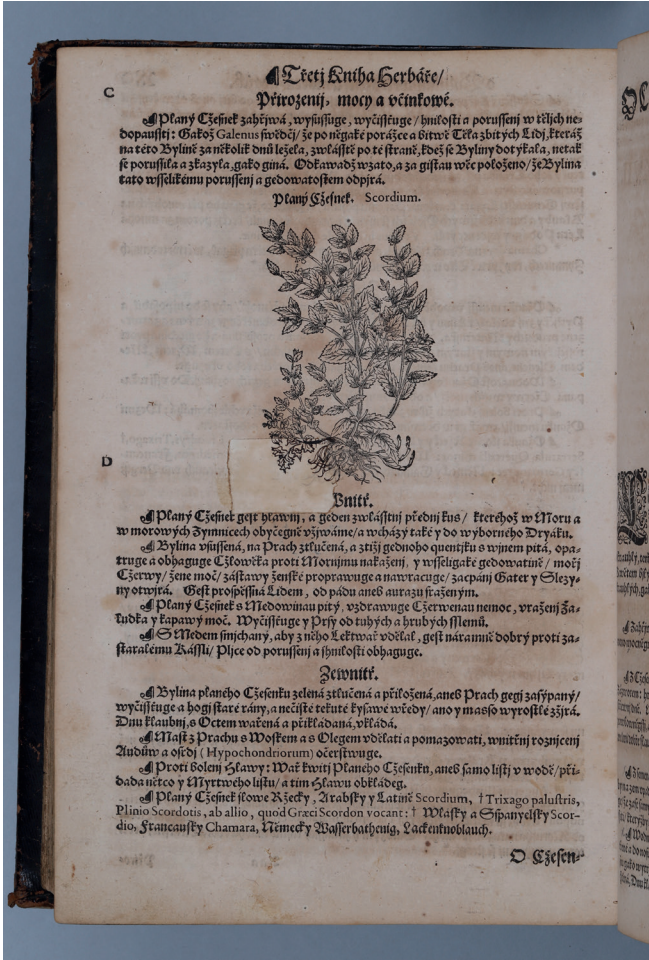
Herbář se signaturou 28 A 1c je proti jiným exemplářům v důsledku všech zásahů rozměrově výrazně odlišný. Vlastní blok byl seříznut a celková výška vazby je 36 cm místo původních 41 cm, kterých dosahují zachovalejší exempláře s autentickou vazbou a bez výrazných mladších zásahů. Počet listů je 567, tj. o 10 více, než je standardní rozsah. Tím i blok získal pochopitelně na objemu a jeho tloušťka je bez desek 11,5 cm (pro srovnání u nejzachovalejšího exempláře se tloušťka pohybuje kolem 7,5 cm). Pokryv vazby je usňový tmavé hnědé barvy a hřbet je bez viditelných vazů. Zachovalejší exempláře mají naopak usňový pokryv světlehnědý, zdobený slepotiskem, v některých případech i s kováním, a hřbet bývá s viditelnými vazy.^[20]

V případě prvních známých oprav Tadeáše Vodzelky z roku 1746 je zřejmé, že se metodicky snažil co nejvěrněji přiblížit původní podobě tisku včetně ilustrací.^[21] Poškozená místa byla doplněna jemu dostup-ným papírem, který se nejvíce blížil tomu původnímu, poměrně jedno-duchou metodou jednostranných záplat, kde jsou mnohdy i zřejmá rezidua pojiva na bázi klišu. Přičemž je zřejmý záměr co nejlépe

OBR. 1 Podlepení poškozeného listu (líc, fol. 289r).

Foto: Jan Novotný, Národní muzeum, Knihovna Národního muzea

OBR. 2 Podlepení poškozeného listu (rub, fol. 289v).

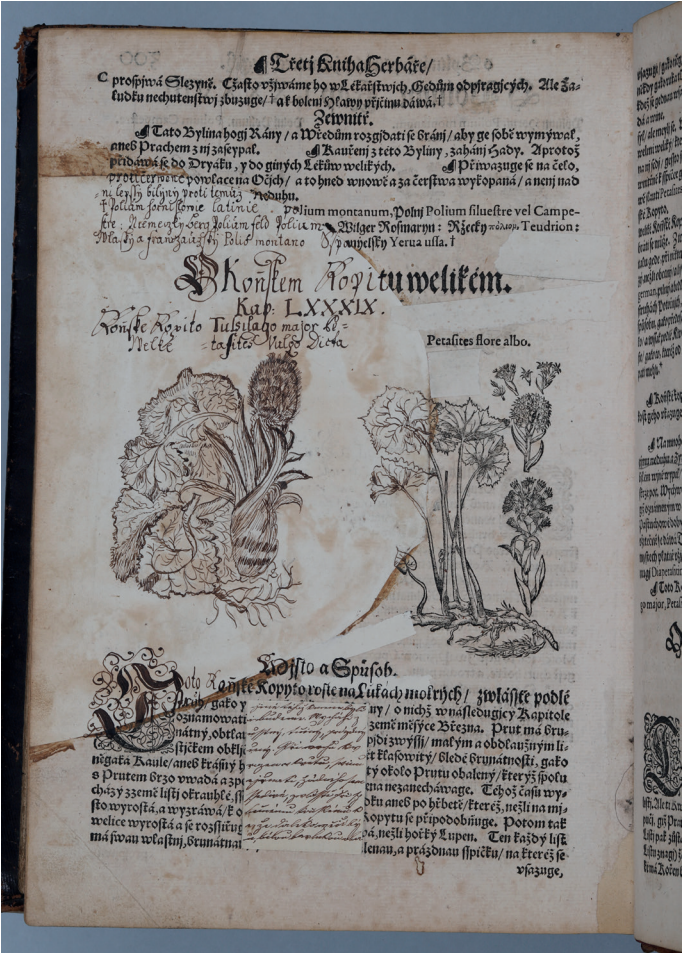
Foto: Jan Novotný, Národní muzeum, Knihovna Národního muzea

využít prostor a pro podlepení zvolit vhodné místo (tj. stranu listu), kde by došlo k co nejmenšímu narušení textové části. V tomto případě jde převážně o vyspravení natržených či protržených listů. Pokud oprava zasahovala i přímo do textu, byl tento následně rukopisně doplněn (ne však všude), přičemž je místy zřejmá i snaha napodobit grafickou podobu tištěného písma, nejvýrazněji však u iniciál a částí nadpisů. Obdobně se přistupovalo i k doprovodným ilustracím. V některých místech bylo potřeba doplnit i větší část papírové hmoty, kdy nutně došlo k výraznému překryvu původní části tisku. Následně byl doplněn i celý chybějící text včetně obrazové složky. Vlastní opravy z tohoto období lze považovat za preciznější a řemeslně lépe zvládnuté. Analogická řemeslná zručnost je někdy sledovatelná i v prepisech starých tisků pořizovaných například do šlechtických knihoven. Tyto rukopisy mnohdy svým grafickým provedením připomínají tiskovou předlohu včetně obrazové složky, někdy byl napodoben alespoň titulní list.

Co se týče vlastního doplňování textů, zůstává otázkou, do jaké míry šlo o invenci samotného Tadeáše Vodzelky. Při detailnějším průzkumu je zřejmé, že v rámci restaurátorských zásahů spadajících do doby, kdy knihu opravoval, nedošlo k doplnění textu všude tam, kde byl překryt.

OBR. 3 Viditelná rezidua pojiiva na opravách z 18. století (fol. 300r). Foto: Jan Novotný, Národní muzeum, Knihovna Národního muzea

OBR. 4 Rubová záplata s doplněným textem a obrazovou přílohou (fol. 300v). Na stránce je viditelná snaha napodobit, i když silně stylizovaně, iniciálu T dle originálu. U obsahového textu se potom písař pokouší o nenapojované písmo připomínající novogotické tištěné písmo. Spodní část ovšem zahrnuje opravu s užitím spojitého písma 18. století. Foto: Jan Novotný, Národní muzeum, Knihovna Národního muzea

OBR. 5 Rukopisná reprodukce celé strany včetně obrazové přílohy (fol. 399r). Foto: Jan Novotný, Národní muzeum, Knihovna Národního muzea

OBR. 6 Mladší oprava z 19. století zasahující do starší z 18. století včetně charakteristického doplnění textu (fol. 360r). Foto: Jan Novotný, Národní muzeum, Knihovna Národního muzea

Nabízí se několik vysvětlení, proč tomu tak mohlo být. Jako nejjednodušší se zdá hypotéza, že k doplňování textů došlo ex post zakázky, která spočívala pouze v konzervaci předmětu. Doplnění obsahu pak mohlo být řešeno zadáním u někoho jiného nebo vlastními silami majitele (majitelů). Tomu odpovídá i rozdílný rukopis některých textů doplňovaných v průběhu 18. století (sledovatelné je použití jak kurzivního, tak polokurzivního novogotického písma). Nelze ani vyloučit, že například mohlo jít o finančně nebo časově omezenou zakázku, která nebyla v úplnosti dokončena ve stanovém termínu či nestačila výše peněžního krytí. Určitou zvláštností je, že písař, který se podílel největší měrou na opravách v 18. století, se nedržel důsledně originálu a nedodržel ortografii tištěné předlohy. Například -ě- píše ve variantě -ie-, což si lze vysvětlit tím, že chybějící obsah mu mohl být snad předčítán. Tomu také nasvědčují doplněné celostránkové texty, které se více blíží spojitému písmu a u nichž jsou zřetelnější nuance v použitých literách a rozložení textu. Například na foliu 399 pozorujeme -Cž- místo -č-, -rž- místo -ř-, majuskuly místo minuskul, latinské *Apocinum* místo *Apocynum* aj.

Opravy z 19. století se již nevyznačují takovou precizností. Stále se setkáváme s doplňováním textů a místy i doprovodných ilustrací, ale již není brán ohled na „autentičnost“ předlohy. Text je psán zběžným spojitým písmem odpovídajícím 19. století (tj. humanistickou kurzivou) a v případě chybějících celých stran není zachován ani původní rozsah. Často tak namísto jednoho listu jsou listy dva. Doprovodné ilustrace bývají dokonce překresleny samostatně na jednom listu bez textu. I v případě papíru jde pravděpodobně o papír běžně dostupný v 19. století. Zajímavostí je, že nové opravy místy překrývají ty starší včetně doplnění textu. Na jedné straně se tak někde setkávají i minimálně dvě techniky psaní. Nicméně vizuálně lze vlastní restaurátorské zásahy 19. století oproti těm starším označit za čistší bez viditelného pojiiva.

Poslední opravy z počátku 20. století jsou zřetelně nepřilíš odborné. Spíše se jedná o užité či funkční transparentní (ambulantní) zásahy odpovídající antikvářskému způsobu oprav té doby. Z tohoto období je pravděpodobně i samotná převazba. Zcela nevyjasněná je také identifikace autora oprav. Nelze zatím jednoznačně potvrdit, zda opravy prováděl poslední zaznamenaný majitel Edward Šíma, nebo byl pouze zadavatelem.

OBR. 7 Mladší oprava z 19. století zasahující do starší z 18. století včetně charakteristického doplnění textu (fol. 432r).
Foto: Jan Novotný, Národní muzeum, Knihovna Národního muzea

Závěr

Na základě zde předložených informací je zřejmé, že konzervování, a tím spíše restaurování knih má prokazatelně dlouholetou tradici. Důvody zákroků se mohly ale lišit. Primárně však lze za důležité úsilí považovat zachování knih s ohledem na bibliofilství majitele (viz příklad rekondice Mattioliho Herbáře), ale i určité formy reprezentace v případě donátorství Kolovratů.

Za nejstaršího písemně doloženého restaurátora knih na českém území můžeme tedy prozatím pokládat Tadeáše Vodzelku a je jen otázkou času, kdy se objeví i záznamy starší. Potenciálně slibným pramenem jsou v tomto ohledu fondy knihařských cechů, jež však časově nesahají dál než do 17. století.²² Nezbyvá tedy, než pokračovat ve výzkumu formou případových studií a využít řadu dalších dostupných zdrojů. Za nejspolehlivější (a pochopitelně i časově nejnáročnější) cestu se jeví průzkum knihovních celků, např. šlechtických knihoven, kde iniciativa konzervačních zásahů je spolehlivě identifikovatelná. Připomenout lze knihovnu roudnických Lobkowiczů, o které se zmiňuje Vanišová ve spojitosti s knihařem Karlem Štátným,²³ a mnoho dalších. Jednalo by se však nepochybně o mravenčí práci především v materiálech účetní povahy a v samotných knižních celcích.

S ohledem na vlastní průzkum Herbáře se signaturou 28 A 1c lze na závěr shrnout, že v případě starších oprav byla výraznější snaha o autentičnost, zatímco od 19. století jsou uplatňovány ryze praktické, transparentní a čistší zásahy. Pochopitelně se jedná o zjednodušení na základě poznatků z jednoho exempláře. Pro objektivnější závěry by byla nezbytná komparace s dalšími exempláři opravených starých tisků či rukopisů.

22 | Například archivní fond Cechu pražských knihařů začíná chronologicky rokem 1609, nicméně nejrelevantnější materiál účetní povahy je dochován až z poloviny 19. století. Viz Archiv hlavního města Prahy, fond Cech knihařů Praha.

23 | Viz Vanišová (pozn. 4), s. 28.

SUMMARY

FROM THE HISTORY OF BOOK RESTORATION AND RENOVATION OF MATTIOLI’S HERBARIUM

A short excursion into the history of book restoration in the Czech lands up to the 19th century in the form of a minor probe with a presentation of one of the volumes of Pietro Andrea Mattioli’s Herbarium from the collection of the National Museum Library. The volume carries numerous traces of repairs from the periods between the 18th and 20th centuries, where we are able to identify who carried out the interventions.

In the first part, we point out that there is evidence of book restoration reaching as early as the 15th century that can be traced. Also, there is a mention of the first (for the time being, at least) restoration treatment that is provable and recorded in writing; it was a repair to the Ročov gradual funded by Václav Bezdružický of Kolovrat and his brother Jiří.

The second part deals with Pietro Andrea Mattioli’s Herbarium with the call number 28 A 1/c which embraces at least three phases of restoration treatments that even overlap in places. Two of the phases are recorded in writing. The first record is from 1746 about the treatment executed by Tadeáš Vodzelka, and the second one is from 1869, written by Karel Červenka. Common repairs would involve lining tears and glueing the edges of individual leaves. We can also read about filling larger areas of paper, including renewal of the written text. Interestingly, the later repairs from the 19th century cover the older ones, including the text completion. In one place, we can see at least two writing techniques.